

témy v rôznych vedeckých disciplínach sa historicky vyvíjali, ale nemožno im uprieť objektívne základy a záväzné kritériá.

Ako posledný je zaradený príspevok V. P. Fofanova *Kategória „zvláštne“ a status humanitných vied*. Autor najmä na pojme spoločensko-ekonomickej formácie demonštruje vzájomné súvislosti jednotlivého, zvláštneho a všeobecného, abstraktného a konkrétneho v rôznych oblastiach poznávania spoločenského diania. Zdôrazňuje pritom historický charakter spo-

ločenských procesov vrátane ich poznávania.

Celkove možno knihu hodnotiť ako publikáciu, ktorá prináša rad dobre zargumentovaných príspevkov. Špecialistovi môžu závery niektorých autorov pripadať miestami diskutabilné alebo zjednodušené. To nemení na skutočnosti, že ide o materiálove i teoreticky hodnotnú prácu, ktorá má čo povedať nielen filozofom, ale aj sociológom, historikom, jazykovedcom, odborníkom v etnografii a literárnej vede.

J. Švihran

FILOZOFIA JANA AMOSA KOMENSKÉHO

J. POPELOVÁ: *Filozofia Jana Amosa Komenského*. Pravda, Bratislava 1986, 240 s.

Aj keď je na konte domácich i zahraničných komeniológov už nemálo štúdií, monografií, zborníkov o osobnosti J. A. Komenského, dominantou bádateľskej pozornosti dlho ostávali pedagogické spisy tohto mysliteľa — jeho filozofické učenie však zotrvalo v tieni na svoju dobu skutočne obdivuhodne vybudovaného systému pedagogických názorov. Jiřina Popelová koncipovala svoju analytickú monografiu nie v izolácii od ostatných zložiek mysliteľovho diela, predsa však s výrazným akcentom na ontologické a gnozeologicko-metodologické prvky v ňom, na filozofický výklad prírody, človeka i spoločnosti, (sama sa, žiaľ jej vydania nedožila, zomrela v júni 1985). Knihu s lakonickým názvom *Filozofia Jana Amosa Komenského*, vydalo (po *Etike a Filozofických problémoch noriem*) v preklade J. Gallu nakladateľstvo Pravda. Fundovaná odbornička v oblasti etiky, axiológie, ale aj v problematike historiografie, gnozeológie, pristúpila ku komeniologickej tematike z originálnych, doposiaľ viac-menej len spo-

radicky skúmaných hľadísk. Vzniká tak monografia sprostredkujúca Komenského filozofické názory v ich historickej genéze, v podmienenosti zložitými sociálno-politickými pomermi i osobnými tragédiami učenca, analyzujúca a zovšeobecňujúca — práve s ohľadom na filozofický rozmer — Komenského najzákladnejšie diela.

Po stručnom hodnotiacom prehľade doterajších prác o Komenského filozofii, pristupuje Popelová k svojmu vlastnému výkladu mysliteľových filozofických názorov, sledujúc jednak proces ich formovania v období domácich i zahraničných štúdií, jednak ich vývojové premeny v období exulantských pobytov, premeny spôsobené citlivým prežívaním vtedajších domácich politických pomerov.

Autorka pokladá Komenského učenie pre jeho originalnosť a hĺbku za vrchol českého dobového mysliteľského úsilia, podčiarkuje skutočnosť, že Komenský vo svojom diele akceptoval a svojsky využíval podnety pochádzajúce zo súčasnej i minulej filozofie — predovšetkým stredoeuróp-

skej preveniencie. V tejto súvislosti hodno spomenúť konfrontácie Komenského s francúzskym racionalistom Descartesom, ku ktorým sa autorka v knihe v rôznych kontextoch vracia (v otázkach gnozeologických, vo vzahu filozofie-vedy a teológie a pod.), resp. s Pascalom (v súvislosti s Komenského krízou po porážke českých stavov, mysliteľskou inklináciou k mystike, rezignácii).

Na materiáloch najvýznamnejších diel analyzuje autorka klúčové pojmy Komenského filozofie, a to najmä „pansofiu“ ako „vševedu“. V monografií sa viackrát upozorňuje, že Komenskému nešlo o utvorenie encyklopédie, akéhosi konglomerátu dosiahnutých poznatkov, ale o ucelený, racionálne vybudovaný systém navzájom súvisiacich, organicky na seba naväzujúcich častí, ktorý by umožňoval pojať do seba vedenie o celom súcne. Ako druhý pilier Komenského filozofie rozoberá autorka pojem „panortosie“ ako „všenápravu“, ktorej cieľom malo byť usporiadanie sveta podľa dokonalého poriadku. Univerzálne, dokonalé poznanie súcna vcelku i v jeho častiach nemalo byť podľa Komenského samoúčelom, ale malo sa stať základom, východiskom pre dokonalú nápravu sveta — od jedinca až po univerzum. Za determinujúce možno v súlade s Popelovou vyčleniť v Komenského diele a v jeho chápaní sveta „vševedné, všesvetové, vševýchovné, mierové, všenápravné a jazyk zjednocujúce snahy“; veľmi pozitívne hodnotí Popelová mysliteľovo úsilie o preopiadania v súlade s dosiahnutým vedením — v princípe aktivity a dôraz na čin vidí ďalší dôležitý moment, vnútornú súčasť Komenského filozofie. Práve tento princíp vymedzuje ako základ mysliteľovho svetonázoru, zdroj optimizmu a humanizmu. Polemizujúc so Šaldom, ktorý

precenil kvietistické prvky v Komenského diele, hodnotí autorka ako určujúci princíp aktivity, úsilie o všenápravu — aj napriek prvkom rezignácie, pasivity, pokory, motívom márnosti zaznievajúcim v Komenského diele najmä v „utešiteľských“ spisoch v oobdĺ po porážke českých stavov až do odchodu za hranice vlasti, keď nastáva opäť obrat k aktivite, čínorodosti, optimizmu. Úsilie o všeobšiahlosť [či už vedenia, či nápravy sveta] interpretuje Popelová ako dôsledok Komenskej osobnej i nadosobnej situácie, keď kritika domácich pomerov a túžba naprávať ich, sa rozširuje na všeľudstvo, inšpirácie zrodené na národnej pôde prerastajú v rámci filozofických snáh hranice vlasti a smerujú k úsilíu o univerzálnu harmóniu, všenápravu.

Pri analýze Komenského teórie poznania, budovanej na spojení zmyslových a racionálnych zložiek, vyzdvihuje Popelová ako jej základ — opäť princíp optimizmu a zdôrazňuje, že práve viera v ľudskú prirodzenosť viedla mysliteľa k anticipácii už osvietenského presvedčenia o sile výchovy, poznania. Popelová vyzdvihuje progresívne idey Komenského, ktoré vyplynuli z jeho chápania človeka i sveta — a to najmä ideu práva na vzdelanie všetkých. Vzdelanie pokladal Komenský za rodové právo človeka, ktoré musí byť „spoločným majetkom všetkých, a nie súkromným vlastníctvom“. Autorka upriamuje pozornosť na skutočnosť, že gnozeologický optimizmus nadobúda u Komenského zreteľný sociálny rozmer: snaha poskytnúť vzdelanie všetkým má — ako jedna z hlavných téz jeho pedagogického systému — svoje filozofické zdôvodnenie; podobne aj na viacerých príkladoch sa v knihe akcentuje vnútorná jednota ontologických, gnozeologických a pedagogických názorov tohto mysliteľa.

Mimo pozornosti neostávajú v monografií ani sociálne náhľady Komenského; otázky „riadenia chodu sveta“ ho vždy zaujímali, pochopiteľne, primárne v súvislosti so sociálno-politickým dianím vtedajšej doby, no na ich základe sa vyslovoval k historickému pohybu i v zovšeobecnenej podobe.

Autorka so zmyslom pre objektívnosť poukazuje na to, že v Komenského názoroch na usporiadanie spoločnosti možno nájsť názory približujúce sa k radikalizmu, ale rovnako aj niektoré názory presiaknuté do istej miery konzervativizmom. Väčšou časťou svojho diela Komenský vysoko prekročil horizont dobového myslenia a aj napriek tomu, že v niečom predsa ostal poplatný feudálnemu ideologickému zázemiu, možno v ňom

vidieť jedného z duchovných praotcov osvietenstva, ba nie je ťažko nájsť v jeho učení ani prvky, ktoré sa neskôr rozvinuli v myšlienkovom kvase sprevádzajúcom francúzsku revolúciu.

Popelovej monografia priblíži Komenského nielen ako filozofa, ale aj ako činnorodého mysliteľa, presvedčeného humanistu a napriek všetkým tragickým peripetiám, ktoré prežil, i ako vyznávača historického optimizmu. Ideový odkaz tvorcu rozsiahleho pedagogického i filozofického systému, ktorého základom bolo úsilie o zdokonaľovanie človeka, zdokonaľovanie sveta, môže byť v mnohých ohľadoch inšpirujúci aj pre nášho súčasníka. Aj to je jeden z dôvodov, pre ktorý sa oplatí siahnuť za pútavo napísanou knihou Jitry Popelovej.

Etela Farkašová

2/4301:37

NEMECKÁ KLASICKÁ FILOZOFIA O VÝCHOVE A VZDELÁVANÍ ČLOVEKA

H.-W. SCHUFFENHAUER: *Pedagogické myšlienkové bohatstvo u Kanta, Fichteho, Schellinga, Hegela, Feuerbacha* (*Pädagogisches Gedankengut bei Kant, Fichte, Schelling, Hegel, Feuerbach.*) Volk und Wissen Volkseigener Verlag, Berlin 1984, 604 s.

V úpornej snahe o vytvorenie filozoficky uceleného obrazu sveta integrovala nemecká klasická filozofia v systémoch svojich najvýznamnejších predstaviteľov do mohutnej syntézy, ktorá vrcholí v Hegelovom objektívnoidealistickom učení, prístupy všetkých vied, od prírodovedy až po právo, estetiku, pedagogiku a ďalšie humanitné vedy. Z viacerých príčin sa však práve skúmaniu pedagogických názorov Kanta, Fichteho, Schellinga, Hegela a Feuerbacha venovala doteraz v socialistických krajinách menšia pozornosť. Prítom problémy výchovy a vzdelávania človeka neboli v nemeckej klasickej filozofii vôbec na okraji záujmu. V dôsledku špecifických podmienok jej vývinu hrali práve v ne-

meckom idealizme významnú úlohu a boli organickou súčasťou filozofických koncepcií, poskytujúc priestor pre teoretické rozvinutie humanistického ideálu človeka a ľudstva. V podobe pedagogickej antropológie dominuje v týchto systémoch obraz človeka ako bytosti, ktorá je schopná a oprávnená slobodne používať svoj rozum, povolaná k plnému sebauskutočneniu a rozvoju všetkých svojich ľudských potencialít. V sformovaní tohto nového obrazu človeka zároveň spočíva najväčší prínos nemeckej klasickej filozofie, k rozvojom pedagogického myslenia novoveku.

Vyplniť medzeru v skúmaní tohto aspektu nemeckej klasickej filozofie sa pokúsili historici pedagogiky